

MĂȘTI POPULARE MOLDOVENEȘTI*

Emilia PAVEL

Măștile populare de Anul Nou constituie una din importante teme prezentate în sala „Petru Caraman” a Muzeului Etnografic al Moldovei din Iași.

Studiul măștilor populare ne-a preocupat încă din perioada organizării muzeului, începând cu anul 1951, încât la inaugurarea sa – 16 februarie 1958 – la tema „Obiceiuri” au fost expuse masca de capră din stuf și masca de moșneag din Popești-Iași, ca și ursul, buhaiul, toba și fluierul – instrumente muzicale străvechi, întâlnite în jocurile populare cu măști din Moldova. După T. Th. Burada, buhaiul este în uz numai la poporul român. „El imitează boul care rage”¹.

În cadrul muzeului mi-am continuat cercetarea pe această temă și, în anul 1971, am reușit să public o primă lucrare², iar în anul 1972 o alta³.

După ce au consultat bibliografia de specialitate publicată de noi, etnomuzicologii americani Ana și Artur Brieglile, de la Universitatea din Los Angeles – California, s-au deplasat în România, în Ajunul Anului Nou (1972), pentru a studia măștile. Cu acest prilej, cercetătorii americani și-au fixat ca obiectiv principal studierea măștilor din Popești – Iași. I-am însoțit pentru a le da explicațiile necesare în legătură cu aceste obiceiuri. La sosirea în sat, formațiile de măști erau adunate în centrul localității. Impresionați de bogăția de măști antropomorfe și animaliere ce exista în acest sat, oaspeții americani au fotografiat, înregistrat și filmat toate formațiile existente și nu au plecat fără a lua cu ei o mască de moșneag cu pene, care, după spusele lor, seamănă cu a indienilor din America. Masca a fost expusă în Muzeul Universității din Los Angeles – California, după cum reiese din fotografia pe care ne-au trimis-o ulterior și pe care noi am publicat-o în **A.M.E.T.** (volumul din 1997).

* Prezentul studiu are ca punct de plecare lucrarea *Măști populare moldovenești*, Iași, 1972, fiind mai apoi publicat în 1998 într-o broșură în limba franceză sub titlul *Jeux à masques en Moldavie*.

¹ T. Th. Burada, *Priveliști și datini strămoșești în Moldova*, în „Arhiva”, an XX, Iași, 1909, nr. 5, p. 220.

² Emilia Pavel, *Jocuri cu măști, zona Iași (Podișul Central Moldovenesc)*, Iași, 1971.

³ Eadem, *Măști populare moldovenești*, Iași, 1972.

Lucrările noastre au scos în evidență bogăția și varietatea jocurilor populare cu măști de Anul Nou din Podișul Central Moldovenesc, zona Iași, și din Moldova. Jocurile cu măști, de o mare valoare artistică și documentară, se remarcă prin fastul și varietatea lor, fapt care ne-a determinat să revenim asupra lor și în acest material.

Festivalurile de folclor, organizate aproape anual la Iași, urmăresc stimularea acestui gen de artă teatrală populară, iar măștile reprezintă creația artistică actuală, prilej de distracție și amuzament cu ocazia serbărilor populare de Anul Nou. Iașii au fost și în trecut centrul unor puternice manifestări cultural-artistice, al serbărilor populare, al obiceiurilor și al datinilor. Festivalul datinilor din decembrie 1920, de la Ateneul Tătărași din Iași, era mult apreciat în presa vremii. Ziarul „Evenimentul” din 2 februarie 1921, referindu-se la primul festival al datinilor, aprecia că el „caracterizează rostul și măreția vieții noastre spirituale”⁴. T. Th. Burada, autor de numeroase studii privind obiceiurile, ca și a unei valoroase lucrări referitoare la istoria teatrului⁵, exprimându-și regretul că nu putea participa la festivalul datinilor din 1922-1923 de la Ateneul Tătărași, arată că obiceiurile „au înveselit moșii și strămoșii noștri” și că „datorită lor vedem o bună parte din trecutul nostru istoric”.

O energică acțiune au desfășurat membrii Ateneului pentru „reînvierea și cinstirea datinilor strămoșești”, organizându-se concursuri pentru reînvierea celor mai frumoase și mai originale datini: colinde, irozi, stea, plugușor, păpuși, capre etc. De asemenea, se organizau serbări ale datinilor în sala Teatrului Național din Iași. La concursul organizat în anul 1927 s-au prezentat 87 echipe din județele Vaslui, Dorohoi, Neamț, Botoșani etc., iar din juriu făcea parte și prof. Antonin Ciolan.

Petru Caraman, referindu-se la miturile sărbătorilor de iarnă, susține: „Crăciunul relevă numeroase reminiscențe folclorice, de ordin mitologic, deoarece este sinteza tuturor solemnităților, cutumelor, superstițiilor și riturilor ciclului păgân al sărbătorilor de iarnă, consacrate soarelui și totodată cultului morților. La rândul său, carnavalul cu măști relevă numeroase reminiscențe folclorice de ordin greco-trac, consacrate lui Dionysos și celebrărilor lui însoțite de acoliți mascați”⁶.

Măștile de Anul Nou sunt simboluri arhaice în mitologia românească. Ele ne amintesc de mitul cosmogonic, al înnoirii periodice a

⁴ C-tin Cloșcă, *Ateneul popular Tătărași*, în „Cercetări istorice”, Iași, 1970, p. 323.

⁵ T. Th. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, vol. I, Iași, 1915, *passim*.

⁶ Petru Caraman, *Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la români și slavi*, Iași, 1931, p. 70.

lumii. Civilizațiile agricole au elaborat o religie cosmică, în care activitatea mito-religioasă este concentrată în jurul misterului central, „înnoirea periodică a lumii”. După Mircea Eliade, „la fiecare An Nou reîncepe creația, iar mitul cosmogonic este considerat modelul exemplar al oricărei creații. Mitul cosmogonic se constituie ca *imago mundi*, pentru al cărui adevăr însăși existența stă mărturie”⁷.

Cosmogoniile arhaice se constituie într-un univers al miturilor. Orice mit este o cosmogonie în măsura în care povestește apariția unei noi situații cosmice sau a unui eveniment primordial. Ernest Cassirer, care dezvoltă o filosofie a formelor simbolice, descrie mitul ca „formă a gândirii simbolice, arhaice, ce își asumă ideea de forță magică”⁸. Romulus Vulcănescu definește mitul drept un „elaborat polivalent, polisemic și poliglosic al logicității gândirii mitice, [...] permanent activ în cultură, indiferent de nivelul stadial istoric al acestei gândiri”⁹. Cultul soarelui din perioada epocii bronzului a fost probabil generat de dezvoltarea economiei agricole, deoarece soarele este principalul creator al fertilității¹⁰.

Dacii și geții și-au făurit de-a lungul milenarei lor civilizații un sumum de obiceiuri, de tradiții și de ritualuri axate, la origine, pe soarele ce reînvie natura. Acestea se celebrău în tot cursul anului, mai cu seamă primăvara și la începutul iernii, în Ajunul Anului Nou¹¹. Religia cosmică în imagini și simboluri apare pe ceramica pictată eneolitică cucuteniană, în care putem descifra cultele solare, cultul fertilității și al fecundității. Mitul apare ca o înlănțuire de simboluri, iar orice simbol este forma condensată a unui mit¹².

Petru Ursache, parafrazându-l pe Mircea Eliade, susține că: „universul mental al lumilor arhaice a ajuns până în zilele noastre, păstrat nu în chip dialectic în credințele explicite ale oamenilor, ci conservat în mituri, simboluri, obiceiuri care, oricâte degradări ar fi suferit, au încă sensurile originare transparente”¹³. Jocurile cu măști din Moldova, ce au loc cu prilejul Anului Nou, sunt obiceiuri arhaice, cu origini în îndepărtatele rituri agrare și pastorale, neolitice și traco-getice, rituri care au evoluat și s-au dezvoltat simultan cu riturile funerare și cultul morților-strămoși.

⁷ Mircea Eliade, *Aspecte ale mitului*, București, 1978, p. 32, 40 și 46.

⁸ *Apud* Traian D. Stănculescu, *Miturile creației. Lecturi semiotice*, Iași, 1995, p. 2.

⁹ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, 1985, p. 31.

¹⁰ G. A. Tokarev, *Religia în istoria popoarelor lumii*, București, 1974, p. 62.

¹¹ George Nițu, *Elemente mitologice în creația populară românească*, București, 1988, p. 83.

¹² Ivan Evseev, *Cuvânt, simbol, mit*, Timișoara, 1983, p. 46.

¹³ Petru Ursache, *Prologomene la o estetică a folclorului*, București, 1980, p. 83.

Constituite în alaiuri de capre, cerbi, țapi, berbeci, boi, struți, cocostârci, cai și urși, în sunetul tălângilor, al zurgălăilor, al fluierului și al tobelor, purtătorii de măști străbat și acum satele în ajunul și în ziua de Anul Nou, amintind de serbările bacchice și dionysiace din antichitatea greco-romană, ca și în general de toate vechile serbări de pretutindeni legate de cultul fertilității și al fecundității¹⁴.

Jocurile cu măști se organizau în antichitate primăvara, când începeau muncile agricole, dar reforma calendarului roman din anul 46 î. Hr. (din timpul lui Iulius Caesar) fixează data de 1 ianuarie pentru începutul anului în loc de 1 martie și de atunci având loc mutarea obiceiurilor de primăvară în plină iarnă¹⁵. Obiceiul măștișorului de la 1 martie, spune Traian Herseni, ne amintește de data când se sărbătorea începutul anului primăvara¹⁶.

Vechimea, bogăția și spectaculozitatea măștilor de teatru tradițional din Moldova atestă existența pe aceste meleaguri a unor milenare obiceiuri, dar și continuitatea lor; totodată, măștile în sine constituie dovezile istoriei nescrise a unor obiceiuri străvechi. Criticul de artă francez Pierre Francastel, vorbind în general despre măști, afirma: „Măștile sunt arhivele unui popor care, ignorând scrisul, n-a putut să-și înregistreze istoria în biblioteci [...]. Societatea măștilor rămâne cartea înțelepciunii popoarelor”¹⁷.

Referitor la aceste străvechi obiceiuri, Mircea Eliade susține că: „asemenea ceremonii sunt încă populare în Balcani, în România mai ales, în timpul celor 12 zile, din Ajunul Crăciunului până la Bobotează. La origine, acestea erau ceremonii în legătură cu întoarcerea periodică a morților și comportau tot felul de măști animale, cal, capră, urs...”¹⁸. În continuare, același autor adaugă: „Avem destule probe ale moștenirii păgâne, adică geto-dacice și daco-romane la români. Este de ajuns să te gândești la cultul morților și la mitologia funerară, la riturile agrare, la obiceiurile sezoniere, la credințele magice etc., care, se știe, persistă abia schimbate de la o religie la alta, timp de milenii”¹⁸.

Societățile neolitice cunoșteau cultul morților, căruia mai târziu i se adaugă idei noi. „Pământul în care sălășluiesc strămoșii este același cu

¹⁴ Emilia Pavel, *Obiceiuri agrare și culte funerare reflectate în jocurile cu măști din Moldova*, în *A.M.E.T.*, Cluj-Napoca, 1997, p. 127.

¹⁵ Traian Herseni, *Forme străvechi de cultură poporană românească. Studiu de paleoetnografie a cetelor de feciori din Țara Oltului*, Cluj-Napoca, 1977, p. 322.

¹⁶ *Ibidem*, p. 91.

¹⁷ Pierre Francastel, *Realitatea figurativă*, București, 1972, p. 146.

¹⁸ Mircea Eliade, *De la Zamolxis la Genghis-Han*, București, 1980, p. 32 și 79.

cel din care în fiecare an apare în chip miraculos hrana întregii comunități: de aici ideea că spiritele morților contribuie la încolțirea semințelor”¹⁹. În credințele și obiceiurile românești „ploile moșilor”, care ajută recolta, încep în preajma Moșilor de vară, sâmbătă înainte de Rusalii. Această sâmbătă este una din cele mai mari sărbători de pomenire a morților, care persistă până astăzi în tradițiile poporului nostru²⁰. Vasile Pârvan susține că Rusaliile țăranilor noștri, ca și Moșii de vară, sunt serbate astăzi ca acum 1900 de ani de către strămoșii noștri. Cuvântul „moși”, de origine străveche, probabil traco-getică, s-a păstrat în vocabularul românesc. Sărbătoarea Rusaliilor se potrivea cu datinile și obiceiurile tracilor, care credeau în nemurirea sufletului și aveau un foarte elaborat cult al strămoșilor. „Cei morți erau considerați apărători ai celor vii, de aceea li se aduceau prăznuiri și închinări”²¹. Morții considerați ca sămânță aflată în germinație în trupul unei divinități a pământului, cum era orice zeiță-mamă telurică, erau socotiți ei înșiși ca puteri „nutritoare”, „germinatoare” și „crescătoare”²². Practicile magice în legătură cu prezența pe pământ a morților, în preajma Anului Nou, când au loc jocurile cu măști, se bizuiau, cum a subliniat Petru Caraman, pe „credința că în noaptea de Crăciun se deschid mormintele și ies strigoii și duhurile morților în lume [...]. Sufletele morților umblă în tot timpul celor 12 zile de iarnă, noaptea”²³. La Bobotează e vremea când libertatea lor încetează. Ele trebuie să reentre în sălașul lor subpământean. Cum însă nu vor s-o facă singure, apare obiceiul alungării duhurilor, care s-a întâlnit și în Valea Oltului și în zona Făgărașului, denumit „baterea tufei”²⁴. În Moldova, în zona Iașilor, distrugerea și aruncarea măștilor în seara de Anul Nou sunt similare cu această practică.

Cultul morților, ca și cultele agrare, există și la alte popoare de pe glob. La triburile indiene din California, cu ocazia Anului Nou, despre nemuritori se crede că sunt prezenți pe pământ. Ritualul înnoirii anuale a lumii este cea mai importantă ceremonie mito-religioasă a acestor triburi²⁵.

În Mexic și în Peru ceremoniile cu măști erau legate de cultele

¹⁹ Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, București, 1966, p. 113.

²⁰ informator Maria Gh. Pavel, 87 ani (1981), Popești – Iași.

²¹ Mihai Pop, *Sărbători țărănești de primăvară cu substrat geto-dac*, în „Magazin istoric”, an XIV, nr. 3/166, martie 1980 și în *Strămoșii poporului român. Geto-dacii și epoca lor*, București, 1980, p. 196-203.

²² Traian Herseni, *op. cit.*, p.327.

²³ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 70-71.

²⁴ Traian Herseni, *op. cit.*, p. 92.

²⁵ Mircea Eliade, *op. cit.*, București, 1978 p. 4.

funerare. Dansurile rituale se executau după fluier și tobă²⁶, instrumente străvechi folosite și în jocurile cu măști la români. Cultele agrare și funerare sunt cunoscute de egipteni²⁷, de popoarele Africii²⁸, de indienii din nordul Americii, America centrală și sudică, în ambele timpuri, în preistorie și modernitate²⁹.

Măștile sunt folosite pentru a aduce ploaia necesară recoltei. Ele apar în riturile funerare, ca și în alte ocazii, ca agenți ai fertilității agricole³⁰.

Mircea Eliade susține că în sudul și în sud-estul Europei folclorul și practicile religioase ale populațiilor rurale mai înfățișau încă, la sfârșitul celui de-al XIX-lea veac, figuri, mituri, ritualuri din cea mai îndepărtată antichitate, ba chiar din preistorie³¹.

Imagini ale măștilor de Anul Nou (capră, urs, bou) s-au găsit pe placa de ceramică ornamentală de interior din secolul al XVI-lea, descoperită la Iași în 1961, și care în prezent se află în Muzeul de Istorie a Moldovei din Iași³².

Jocurile cu măști sunt descrise în multe izvoare din secolele XVII-XVIII. În anul 1656, ambasadorul suedez Welling, cu ocazia vizitei făcute la Iași, descrie obiceiul caprei: „În joc [...] figura o capră, în care era vârat un om și pe care o juca un băiat. Sfârșind jocul, băiatul trăgea cu o săgeată în capră și astfel hora se sfârșea, iar băiatul căpăta un bacșiș. Se înfățișa deci primitiv o scenă de vânătoare”³³.

În secolul al XVIII-lea, Del Chiaro amintește de obiceiurile populare de Anul Nou și despre jocul de Crăciun al Cloanței și al Uncheșului: „Ea cu un plisc ca de pasăre, iar el cu o mare barbă falcă și care spuneau fel de fel de necuviințe”³⁴. În *Descrierea Moldovei*, Dimitrie Cantemir consacră jocului un paragraf semnificativ³⁵. Pe timpul lui Dimitrie Cantemir, jocul era simplu, format din două personaje – turca și moșul de turcă. Jocul *Turca și Moșul de turcă* din Moldova, sau *Brezaia și Moșul brezăii* în Muntenia, au un caracter străvechi, aparținând datinilor și spectacolelor comune pentru întreg sud-estul Europei.

²⁶ Donald Cordru, *Mexican Masks*, Fort Warth, 1973, p. 2-3.

²⁷ *Image and Identity. The Role of the Mask in Various Cultures*, Los Angeles, 1972, p. 9 și 25.

²⁸ Franco Monti, Paul Hamlyn, *African Masks*, London-New York-Sidney-Toronto, 1966, fig. 14, p. 14.

²⁹ *Masks of the North American Indians*, 1959, p. 2.

³⁰ *Image and Identity...*, p. 9.

³¹ Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 160.

³² Muzeul de Istorie a Moldovei, Cahlă, nr. inv. 1767.

³³ Nicolae Iorga, *Istoria românilor prin călători*, tom. I, București, 1928, p. 368.

³⁴ *Ibidem*, tom. II, București, 1928, p. 114.

³⁵ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1936, p. 243.

În studiul etnografic al lui Tudor Pamfile, ca și în alte monografii recente, este descris întregul alai al caprei³⁶, cu măștile apărute de-a lungul evoluției jocului³⁷. Prețioase date despre alaiurile de Anul Nou ne oferă și Teodor Burada: „În Moldova, ca și prin alte părți locuite de români, este obiceiul ca la Crăciun să se joace capra sau turca”³⁸.

În Moldova, pregătirea jocurilor tradiționale cu măști³⁹ începe de la Lăsata Secului, la începutul postului, când tinerii tocmeșc lăutari să le cânte la sărbători și în seara de „Andrii” (29/30 noiembrie), când are loc, conform tradiției, „păzitul usturoiului”. Credința poporului în legătură cu această sărbătoare a fost cântată în versuri de Vasile Alecsandri: „zgomot trist în câmp răsună / Vin strigoii se adună / Părăsind a lor secii. / Voi creștinilor popoare / Faceți cruci mântuitoare / Căci e noaptea îngrozitoare / Noaptea sfântului Andrii”⁴⁰.

Ca să alunge strigoii se ungeau geamurile cu usturoi, iar tinerii din sate, care se adunau în seara de Andrii la casa de joc, spuneau că merg la „păzitul usturoiului”. Referitor la acest obicei, Petru Caraman afirmă: „Usturoiul și în antichitate avea același rol, ca și azi, de a îndepărta de locuința omului duhurile rele care, la sărbătorile închinat morților, părăseau lumea subpământeană, mormintele toate deschizându-se și deveneau foarte îndrăznețe. Superstiția antică își închipuia că poate opri spiritele morților, nocive, prin ajutorul usturoiului, întocmai ca și la români până astăzi, în noaptea Sfântului Andrei”⁴¹. Ovidiu Bîrlea este de părere că în această perioadă morții participau nu numai sufletește, ci chiar gustau din ofrandele festive, cel mai adesea din vase așezate anume pentru ei, deci înfruptându-se din aceleași lucruri ca și cei vii. Urme ale acestei concepții străvechi pot fi surprinse într-o seamă de practici legate de moșii de Crăciun ca și de unele detalii ale colindatului⁴².

T. Th. Burada arăta la începutul secolului trecut că obiceiurile de Anul Nou din Moldova și din Transilvania sunt identice: „Cantemir descrie turca din Moldova pe la începutul secolului trecut (al XVIII-lea –

³⁶ Tudor Pamfile, *Sărbătorile la români. Crăciunul*. Studiu etnografic, București, 1914, p. 185.

³⁷ Romulus Vulcănescu, *Măștile populare*, București, 1970; N. Jula și V. Mănăstireanu, *Tradiții și obiceiuri românești*, București, 1968; Emilia Pavel, lucrările citate.

³⁸ T. Th. Burada, *op. cit.*, p. 57.

³⁹ Emilia Pavel, *Măști populare moldovenești*, Iași, 1972, *passim*; eadem, *Măști de teatru tradițional din zona Iașilor în ultimele decenii*, în *S.C.I.A.*, seria Teatru, muzică, cinematografie, tom. XXXI, 1984, p. 79-82; eadem, *Jeux à masques en Moldavie*, Iași, 1998, *passim*.

⁴⁰ Vasile Alecsandri, *Noaptea Sfântului Andrii*, în *Opere complete*, București, 1897.

⁴¹ Petru Caraman, *op. cit.*, p. 59.

⁴² Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, vol. I, București, 1981, p. 270.

n.n.) și eu cunosc turca actuală din Transilvania, anume, pe cea din Țara Oltului, ambele sunt identice”⁴³.

În Moldova, zona Iașilor, alaiul caprei este constituit din tineri care au „ieșit la joc” și care se bucură de încrederea sătenilor. Aceeași tineri care, în seara de Andrii, au „păzit usturoiul” merg de Anul Nou cu capra.

Alaiul caprei constituie componenta principală a desfășurării carnavalurilor populare cu măștile de Anul Nou. Ca variante ale străvechilor turca sau brezaia⁴⁴, măștile de capre, cerbi, țapi, berbeci, boi, cocostârci, struți, au aceeași semnificație. Asemănarea și unitatea lor se desprinde din joc⁴⁵, „clănțanitul” maxilarului inferior fiind un element obligatoriu la aceste măști, iar dacă măștile de capră, cerb, bou, struț reprezintă animale diferite, jocul le unește pe toate, ca și muzica instrumentelor după care el se execută, fluierul și toba însoțind întotdeauna aceste spectacole.

Ideea morții și învierii este predominantă în spectacolul cu măști de Anul Nou, punctul culminant al jocului fiind încetarea din viață a animalului, care este apoi descântat și reînviat. Vatra satului este scena pe care se desfășoară jocurile populare cu măști, spectatori fiind toți locuitorii din sat.

La împodobirea măștilor participă întreaga colectivitate. Sunt scoase la lumină diferite podoabe, panglici colorate, hurmuz, zgărđițe de mărgele, flori de lămâiță, busuioc, năframe, bârnețe, brâie, barize, ca și alte piese de port popular tradițional care se păstrează în lăzi pentru astfel de ocazii. De asemenea, sunt oferite celor ce le solicită bucăți de blană, lână, cânepă, pene, cârpe, pentru confecționarea măștilor sau haine uzate pentru costumație. Cu acest prilej ies la iveală tălăngile, clopoței, zurgălăii și curelele din piele cu nasturi metalici pe care mascații le poartă de Anul Nou. Acest fenomen, al participării colective la îmbrăcatul cetelor de feciori sau la împodobirea măștilor, s-a întâlnit și în Țara Oltului, după descrierile lui T. Th. Burada și T. Herseni.

În Podișul Central Moldovenesc, zona Iașilor, zgomotul asurzitor al tobelor bătute cu insistență în timpul nopții, începând de la Andrii, dar mai ales în Ajunul și în ziua de Anul Nou, când i se adaugă cel al tălăngilor, zurgălăilor, fluierelor, aveau în vechime rostul de a ține departe de casa omului spiritele rele.

⁴³ T. Th. Burada, *op. cit.*, p. 59.

⁴⁴ Olga Flegont, *Teatrul popular – entitate a duratei spirituale în istoria culturii românești (10 studii de istoria artei)*, în **S.C.I.A.**, seria Teatru, muzică, cinematografie, tom. XXIV, 1977, p. 43-44.

⁴⁵ Eadem, *The „Moș” in the Romanian Theatrical Art*, în „Revue Roumaine d’Histoire de l’Art”, tom. III, 1966, p. 129.

Carnavalul cu măști începe în Ajunul Anului Nou, când are loc întâlnirea, în centrul satului, a tuturor formațiilor și primul spectacol. La aceste întâlniri au loc întreceri între cetele de mascați. În satul Popești – Iași, moșnegii de la fiecare capră sunt apărătorii și ei au cel mai important rol în joc. Despre ceata învinsă vorbește tot satul, iar moșnegilor nu le mai rămâne decât să încerce să se răzbune. Moșnegii de la capră reprezintă pe strămoșii care s-au întors să petreacă în sat; ei au același rol ca Anul vechi din jocul dramatic al Jienilor și „moșul” de la priveghi. Moșnegii din străvechiul ritual de înmormântare păgân, „imagini evoluat din ritul morților strămoși”, devin figuri centrale în jocurile tradiționale cu măști. În afară de moșnegi, nelipsite din alaiul caprei sunt babele, apoi personaje care reprezintă meșteșuguri sătești sau anumite profesii, precum căldărarii, fierarii, negustorii, doctorii, militarii.

Capra este jucată de un tânăr care, în ritmul tobelor și al fluiерului, imită salturile animalului. Personajul care însoțește capra este ciobanul; el joacă și strigă: „Ța, ța, ța, căpriță ța / De la munte te-am adus / Cu beteală și hurmuz ...”. „Rapeturile” sunt personajele care poartă măști umane. În afară de mascați, din alaiul caprei mai fac parte tineri îmbrăcați în costumul național tradițional, specific satului; ei sunt arnăuții, irozii și fetele. Irozii, în număr de 10-15, bat tobele după cântecul fluiерului. Fetele, la capră, sunt doi tineri frumoși, îmbrăcați în haine femeiești; fetele și femeile din sat sunt excluse de la aceste jocuri. Alaiul caprei este condus de arnăut. De acesta ascultă toți participanții. „Așa cum ascultă compania de căpitan, așa ascultă tineretul de la capră de arnăut”⁴⁶. Arnăuții au același rol pe care îl are „birăul” în organizarea cetelelor de feciori din Țara Oltului.

Referitor la întrecerile ce au loc între formațiile de măști, T. Th. Burada, care descrie măștile din Porcești – Țara Oltului, susține că „unde sunt două turce, fiecare începe de la un cap de sat și când se întâlnesc se întrec jucătorii; turcașul învingător primește o coroană de iederă pe care, ca semn de distincțiune, o poartă între coarne, cât țin sărbătorile”⁴⁷.

Turca, în Transilvania, se joacă începând din Ajunul Crăciunului până în Ajunul Crăciunului cel mic, înțelegându-se prin Crăciunul cel mic Anul Nou.

Urătura sau plugușorul este un străvechi obicei. Arnăutul care urează evocă epopeea muncii agrare, începând cu aratul, semănatul, seceratul, treieratul, măcinatul și făcutul colacilor. În dimineața de Anul

⁴⁶ Inf. Ion Pricop, 74 ani (1965), Popești – Iași.

⁴⁷ T. Th. Burada, *op. cit.*, p. 61-62.

Nou, arnăutul seamănă și, aruncând boabe de grâu, repetă versurile: „Ca merii, ca perii / În mijlocul verii / Ca toamna cea bogată / Toată lumea-mbelșugată ...”. Aruncatul boabelor de grâu, ca simbol al belșugului, al străvechiului cult al grâului, al vegetației, se folosește și în obiceiurile legate de ciclul vieții. La nuntă, de exemplu, se aruncă cu boabe de grâu în prag, când vine mirele să ia mireasa sau când scot danțul din casă, înainte de plecarea la cununie. Colacii se folosesc de asemenea la naștere, nuntă și înmormântare. Primul colac pe care gospodina îl face de Anul Nou se păstrează la icoană până primăvara. Din acest colac mănâncă boii înainte de a trage prima brazdă, primăvara, după ce mai întâi au fost tămâiați (Bivolari – Iași). Prima turtă pe care femeia o face în Ajunul Crăciunului (se numește „Crăciun”) se păstrează ca să i se dea vacii când are vițel (Popești – Iași).

În timp ce capra cu ciobanul joacă, celelalte măști umane execută fiecare rolul în același ritm. Arnăuții cu fetele dansează hora specifică satului după cântecul fluierului și bătaia tobelor. La sfârșitul jocului, arnăutul, ca reprezentant al formației, primește un colac frumos.

Măștile animale, ca și cele umane, constituie un important capital al culturii noastre populare.

Masca este un obiect ritual, dar, încă din antichitate, ea devine și un obiect de recuzită, un element al spectacolului⁴⁸. Inscripția găsită în apropiere de Zlatna, la Petroșani, „Liberi patri et libere Herclianis et cervicalus” (CIL, III/1303) ne amintește de existența unor divinități autohtone dacice, în legătură cu cultul lui Liber și al Dianei, care ar oglindi supraviețuirea tradițiilor populațiilor locale⁴⁹. După etnograful polonez Tadeusz Seweryn, măștile de Anul Nou simbolizează fertilitatea pământului și abundența recoltelor. El descrie masca de bou („turon”), de capră („Koza”) și de urs; semnificative sunt versurile: „Unde turon sau Koza trece / Grâul va crește ...”⁵⁰.

Măștile animale și umane de Anul Nou se întâlnesc și în sud-estul Europei. Mirjana Ilić afirmă că obiceiul este românesc⁵¹. Măștile s-au găsit în Polonia, Cehoslovacia, Ucraina, Bielorusia, Suedia, Danemarca, Anglia, Elveția ș.a.

⁴⁸ Mihai Pop, *Măștile de lemn din Bârsești – Topești – Vrancea*, în „Revue de folclor”, nr. 1, an. III, București, 1958, p. 8.

⁴⁹ Silviu Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei, sec. II î. Hr. – III î. Hr.*, Iași, 1981, p. 202-204.

⁵⁰ Tadeusz Seweryn, *Les problèmes de l'exposition des coutumes populaires*, în „Ethnographica”, I, Brno, 1959, p. 190-191, fig. 92, 93, 95 și 99.

⁵¹ Mirjana Ilić, *Klocalica serbulu au curka*, XII-XIII, Novi-Sad, 1964, p. 63.

În era creștină, aceste culte păgâne au rămas destul de puternice. În secolul al VII-lea, episcopul de Canterbury decreta că „orice persoană care se va deghiza în cerb sau taur la calendele din ianuarie, adică se va travesti în animal, va suferi o interdicție de trei ani, deoarece această practică este demonică”⁵². Este cunoscut și cultul taurin cretan, ale cărui reminiscențe supraviețuiesc în „Corridas”, serbări tradiționale în Spania contemporană⁵³. În Asia, ca și în Africa, jocurile cu măști sunt practicate în special cu ocazia sărbătorilor fertilității. În Japonia, serbările cu bou ritual care ia parte la ceremonia plantării orezului sau dansul animalier cu opt cerbi executat la templul Schintōique sunt cunoscute și în prezent⁵⁴.

Izvoarele folclorice se referă la taur, capră sau porc ca fiind animale care reflectă atât cultul fecundității cât și cultul străngerii recoltei⁵⁵.

Sacrificarea porcului în folclorul european este o întruchipare a spiritului grâului. În Egipt, porcul era identificat cu Osiris și era sacrificat în cinstea sa, în ziua în care, potrivit tradiției, Osiris însuși a fost ucis⁵⁶. Mitul povestește că Osiris a fost regele Egiptului și i-a învățat pe oameni, agricultura, horticultura și viticultura. În timpul mileniilor, regii egipteni fuseseră zeificați și identificați cu tauri puternici. Ca și în Creta sau în Egipt, în India și Mesopotamia taurul era simbolul forței divine și al fertilității⁵⁷, identificat fiind cu astrul solar.

În vechea Grecie, ca și în Europa modernă, calul era una din înfățișările spiritului grâului. Sacrificarea calului la romani, pe câmpul lui Marte, era un obicei de toamnă practicat pe holdele de grâu ale regelui.

În obiceiuri de toamnă și primăvară din nordul Europei, stâlpul de Armindeni este pus uneori în fața casei primarului și i se aducea acestuia ultimului snop de grâu din recolte pentru că este căpetenia satului⁵⁸.

Obiceiurile chinezești și europene în care are loc sacrificarea bouului ca reprezentant al spiritului grâului pot arunca o lumină asupra obiceiurilor de a jertfi un taur în ritualurile lui Dionysos. Dionysos, zeu al pădurii, era înfățișat ca țap, ca întruchipare a spiritului grâului. Unul din cultele cele mai frecvente și mai populare din Grecia antică era dedicat

⁵² J. R. Conrad, *Le culte du taureau*, Paris, 1961, p. 180.

⁵³ *Ibidem*, p. 143.

⁵⁴ J. M. Kodera, H. Kitano, N. Origuchi, *Des danses populaires japonaises. Art populaire*, Paris, 1931, pl. 94, fig. 1; pl. 90, fig. 2; p. 185.

⁵⁵ Mircea Eliade, *op. cit.*, p. 44.

⁵⁶ James G. Frazer, *Creanga de aur*, București, 1980, tom. IV, p. 7, 33.

⁵⁷ J. R. Conrad, *op. cit.*, p. 94 și 142.

⁵⁸ James G. Frazer, *op. cit.*, p. 33.

lui Dionysos, zeu al vieții și al fertilității. Dionysos, zeul taur, era direct asociat cu creșterea vegetalelor și în particular cu strugurii, cu vinul și cu iedera. Oamenii de știință, în ultima vreme, acordă o importanță tot mai accentuată omologării lui Dionysos, marelui zeu al mitologiei trace, cu Shiva, marele zeu al mitologiei indiene⁵⁹. Ambii sunt zeii plantelor, animalelor și oamenilor din popor. Ambii sunt zei ai vinului și beției. Atât shivismul, cât și dionysismul profesează o concepție naturalistă de ordin cosmic.

O dată cu pătrunderea romană în Balcani, Dionysos este asimilat sincretic cu divinitățile romane Bacchus și Liber Pater, precum și cu zeul frigian Sabazios. Cultul lui Dionysos, extins în această zonă, îmbracă aspectele sincretice romane, păstrând unele trăsături specifice locale, cum ar fi Cavalerul trac⁶⁰, zeitate locală tracică, zeu al vieții și vegetației, zeul fertilității acolit al lui Dionysos⁶¹. Cele mai vechi monumente ale cultului lui Dionysos ar putea fi considerate reprezentările viței de vie pe ceramica pictată de la Răcătău – Bacău și din multe așezări de tip „dava”, de pe cuprinsul întregii Dacii. Piesa din os de la Răcătău, pe care este reprezentat Dionysos, este un unicat în lumea dacică.

În Dacia intercarpatică, Dionysos – Bacchus este cunoscut sub numele de Liber și Libera, iar ca simboluri dionysiace, vița de vie este frecventă pe tot felul de ornamente funerare. Cultul lui Liber Pater, zeu de veche origine italică, asimilat cu divinitatea greacă Dionysos, adoptată de romani sub numele de Bacchus, a cunoscut, așa cum atestă inscripțiile, dar mai ales reprezentările plastice de toate categoriile, o popularitate neegalată de alte divinități⁶².

Cultul taurin cretan a avut la originea sa o mulțime de practici și obiecte de cult⁶³. Cele mai mărețe realizări artistice din lumea antică emană din această insulă, așa cum s-au păstrat pe cupele de aur de la Vaphio (Peloponez)⁶⁴.

În concluzie, menționăm că în mitologia românească jocurile cu măști populare din Moldova sunt dovezi concludente ale existenței cultului fertilității și cultului morților-strămoși la traco-geți și daci. Teodor Th. Burada susține că „obiceiurile au urme în foarte îndepărtata

⁵⁹ Romulus Vulcănescu, *Izvoare de cultură*, București, 1988, p. 130-131.

⁶⁰ Viorel Căpitanu, *Dava de la Răcătău*, în „Carpica”, XXIII/1, Iași, 1992, p. 146.

⁶¹ Constantin Scorpan, *Cavalerul trac*, Constanța, 1962, p. 83, fig. 41.

⁶² Viorel Căpitanu, *op. cit.*, p. 147; Silviu Sanie, *op. cit.*, p. 202-204.

⁶³ J. R. Conrad, *op. cit.*, p. 148.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 94 și 142.

mitologie tracică”⁶⁵, iar bourul și taurul sunt animale sacre la geto-daci”⁶⁶. Pe de altă parte, Dumitru Berciu evidențiază frecvența reprezentărilor zoomorfe: taur, cerb, urs, capră, cal și porc. Deducem, deci că, în cultele autohtone, aceste animale erau socotite sacre, figurări ale zeilor vegetației⁶⁷. Reprezentările acestor animale continuă să persiste în jocurile cu măști de Anul Nou ca urmare a unor străvechi culte și obiceiuri moștenite de la autohtoni.

În jocurile cu măști animale, la români, predomină figurarea caprei, ursului, calului, cerbului, țapului, berbecului, bouului, păsărilor, măști pe care, în cercetările noastre, le-am întâlnit în Moldova.

Abstract

New Year's folk masks form one of the most important themes presented in „Petru Caraman” Hall from the Ethnographical Museum in Iasi.

We have been interested in the study of the folk masks even since the period of the museum organization, starting with 1851, so that on the occasion of its inauguration on February 16th 1958, within the theme „Customs”, the reed goat masks and the old man mask from Popesti-Iasi as well as the bear, the ox, the drum and the whistle – ancient musical instruments used in the folk mask plays – have been exhibited.

The work „Masks Plays – Iasi Zone”, Iasi, 1971, revealed the wealth and the variety of the New Year's folk masks plays from the Central Moldavian Plateau, Iasi zone.

The folklore festivals organized almost every year at Iasi intend to stimulate this type of theatrical folk art and the masks represent the present artistic creation, an opportunity for having fun on the occasion of the New Year's folk feasts.

The mask plays from Moldavia, which take place on the occasion of the New Year, are archaic customs whose origins are to be found in the ancient Neolithic and Thraco-Getic agrarian and pastoral rites which evolved and developed at the same time as the funeral rites and the dead ancestors' cult.

Constituted as retinues of goats, stags, he-goats, rams, oxen, ostriches, storks, horses, accompanied by the animal bells, little bells and whistles sound, the masks wander through the villages even nowadays on the New Year's Eve and on the New Year's Day, reminding the bacchonic and dionysiac feasts from the Greco-Roman Antiquity as well as all the ancient celebrations from all over the world which are related to the fertility and fecundity cult.

In antiquity, the mask plays were constituted in spring time when the agricultural works began, but the reform of the Roman calendar from 46 B.C. (during Julius Caesar's reign) fixed the day of the 1st of March and it was then that the mutation of the spring customs in the middle of the winter took place.

⁶⁵ N. Iorga, *op. cit.*, tom. II, București, 1929, p. 102.

⁶⁶ *Istoria teatrului în România*, București, 1965, tom. I, p. 24.

⁶⁷ Dumitru Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 109, 113, 121, 131 și 161.

During the Christian era, these pagan cults remained quite strong. During the 7th century, the bishop of Canterbury decreed that „any person who would disguise in stag or ox for the January carols, that is who would take an animal disguise, would suffer a 3 year interdiction as that practice is demonic”.

Petru Caraman asserted that the magic practices related to the dead’s presence on Earth on the occasion of the New Year, when the mask plays took place, were founded on the „belief that during Christmas night the tombs opened and the ghosts and the dead’s spirits went out in the world... The dead’s souls wander during all 12 winter days period, at night. On the 12th Night, their freedom ends. They must go back in their underground shelter. But as they do not want to leave this world by themselves, the custom of ghosts banishing appeared and on the Olt Valley as well in Fagaras zone it is known as bush thrashing”.

The dead’s cult as well as the agrarian cults are to be found at other peoples on Earth, too. At the Californian tribes, in Mexico and Peru, in North, Central and South America, in Egypt and Africa, the mask plays take place on the occasion of the fertility celebrations.

In the Romanian mythology, the folk mask plays from Moldavia constitute conclusive proofs concerning the existence of the fertility cult and of the dead ancestors’ cult at the Thraco-Getae and the Dacians. Teodor T. Burada, who studied these customs, asserted: „The customs have origins in the ancient Thracic mythology and the auroch and the ox were sacred animals for the Geto-Dacians”.

LISTA FIGURILOR

Fig. 1. Ciobanul și capra,
Popești – Iași, 1967

Fig. 2. Arnăuț și irod cu toba,
Popești – Iași, 1967

Fig. 3. Moșnegi la capră,
Popești – Iași, 1967

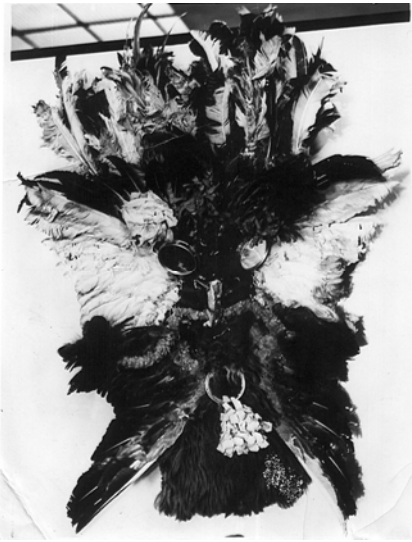

Fig. 4. Mască de moșneag,
Popești – Iași, 1972

Fig. 5. Cerbul,
Popești – Iași, 1967

Fig. 6. Cerbul,
Belcești – Iași, 1967

Fig. 7. Cerbul și „dracii”,
Belcești – Iași, 1967

Fig. 8. Struțul,
Mădărjac – Iași, 1967

Fig. 9. Cocostârcul,
Budești – Mogoșești – Iași, 1967

Fig. 10. Berbecii,
Trifești – Iași, 1968

Fig. 11. Mască de bătrân,
Budești – Mogoșești – Iași, 1967

Fig. 12. Caii,
Andrieșeni – Iași, 1968